

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК [331:332.14:352]:303

Біль М.М.

кандидат наук з державного управління,
старший науковий співробітник
Інституту регіональних досліджень імені М.І. Долішнього
Національної академії наук України

Лещух І.В.

кандидат економічних наук
Інституту регіональних досліджень імені М.І. Долішнього
Національної академії наук України

Bil Mariana

PhD in Public Administration, Senior Researcher,
State institution «Institute of regional research
named after M.I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine»

Leschukh Iryna

PhD in Economics,
State institution «Institute of regional research
named after M.I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine»

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ METHODICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS OF THE HUMAN POTENTIAL OF THE TERRITORIAL COMMUNITY

У статті запропоновано методичні підходи до аналізу людського потенціалу територіальної громади як складника її ендogenous потенціалу в контексті забезпечення спроможності. Розкрито понятійно-термінологічний апарат дослідження, зокрема спроможності громади, ендogenous потенціалу та його структури (економічний, фінансовий і людський складники). Визначено зміст людського потенціалу, специфіку його формування і використання на рівні громад. Сформовано систему показників для аналізу людського потенціалу територіальної громади за демографічним, інтелектуально-трудоим, соціально-управлінським, соціально-економічним, соціально-інфраструктурним та культурним складниками. Здійснено апробацію методики оцінки людського потенціалу на прикладі деяких об'єднаних територіальних громад в Україні.

Ключові слова: людський потенціал, ендogenous потенціал, реформа децентралізації, об'єднана територіальна громада, спроможність громади.

В статье предложены методические подходы к оценке человеческого потенциала территориальной громады как составляющей ее эндогенного потенциала в контексте обеспечения состоятельности. Раскрыто понятийно-терминологический аппарат исследования, в частности состоятельности громады, эндогенного потенциала и его структуры (экономическая, финансовая и человеческая составляющие). Определены смысл человеческого потенциала, специфика его формирования и использования на уровне громад. Сформирована система показателей для анализа человеческого потенциала территориальных громад по демографической, интеллектуально-трудоимой, социально-управленческой, социально-экономической, социально-инфраструктурной и культурной составляющими. Осуществлена апробация методики оценки человеческого потенциала на примере некоторых объединенных территориальных громад в Украине.

Ключевые слова: человеческий потенциал, эндогенный потенциал, реформа децентрализации, об'єднана територіальна громада, состоятельность громады.

The active phase of decentralization reform in Ukraine in 2014 requires high-quality scientific studies on various aspects of its implementation. The lack of methodological approaches to assessing the human potential of a territorial community as a component of its endogenous potential in the context of providing capacity proves the relevance of this publication. In the article the conceptual-terminological apparatus of the research, in particular community capacity, endogenous potential and its structure, was disclosed. Endogenous potential is determined not only by the internal resources of the community, but also their use, reflecting changes in the state and quality of the potential. The endogenous potential of the community is determined by the economic, financial and human components. Human potential reflects totality of physiological, socio-psychological, intellectual, labor, social stratification and ethno-cultural opportunities of a society that can be used already or in the near future and implemented in an environment that ensures their development. The human potential of the territorial community is formed by the population, which: constantly resides within the community, regardless of the place of employment (study); regularly resides outside the community, but periodically returns, makes various investments in the local economy (help with relatives, purchases, investments in local business, etc); is temporarily on the territory of the community, is employed (studied) here and may remain in the future. The system of indicators for analyzing the human potential of a territorial community for demographic, intellectual, labor, socio-managerial, socio-economic, socio-infrastructure and cultural components was formed. The methodical calculation of the integral and partial indices of the human potential of the territorial community was described. Approbation of the methodology for assessing human potential on the example of some united territorial communities in Ukraine, in particular by the example of Ustyuluzhska and Golobska (Volynska area), Vysotska (Rivnenska area) and Gorodnitska (Zhytomyrska area), was carried out. The results of calculations make it possible to form a community rating, as well as to identify internal gaps in the determined components of human potential.

Keywords: human potential, endogenous potential, decentralization reform, united territorial community, community capacity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реформа децентралізації, що реалізується в Україні з 2014 р., є однією з небагатьох, яка має реальні успіхи. Подальший хід реформи залежить від політичної волі центральних органів державної влади та активності самих громад. Приклад ефективного об'єднання має спонукати інші громади до активізації управлінської діяльності та мобілізації внутрішніх ресурсів із відображенням на рівні територіального розвитку.

Подальша реалізація реформи децентралізації потребує якісних наукових досліджень. Важливим їх складником є методичний супровід оцінки різних аспектів утворення і функціонування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) в Україні. Актуалізується питання їхньої спроможності на основі використання ендегенного потенціалу, до структури якого належить людський потенціал. Методичні підходи до аналізу людського потенціалу територіальних громад в Україні потребують розширення та практичного апробування, тому актуальною темою дослідження є формування таких методичних підходів із виявленням специфіки для ОТГ в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дане дослідження побудоване на основі чинної нормативно-правової бази щодо реформи децентралізації в Україні, а також на основі напрацювань українських авторів із питань визначення сутності людського потенціалу (О. Амоша, В. Антонюк, Г. Гузенко, Ж. Дерій, Е. Лібанова, О. Новикова, У. Садова, Л. Семів, С. Скиба, О. Стефаншин, Р. Яковенко та ін.) та особливостей реалізації реформи децентралізації в Україні (О. Власюк, Т. Куценко, І. Луніна, В. Окорський, С. Романюк, С. Сєрьогін, І. Сторонянська, А. Чечель та ін.). Оскільки дослідження людського потенціалу територіальних громад в Україні є новою проблематикою, дана публікація набуває особливої актуальності як у теоретико-методичному, так і прикладному сенсі.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є формування методичних підходів до оцінки людського потенціалу територіальної громади як складової частини її ендегенного потенціалу в контексті забезпечення спроможності. Цілями при цьому будуть:

- розкриття понятійно-термінологічного апарату дослідження, зокрема спроможності громади, ендегенного потенціалу та його структури;
- визначення змісту людського потенціалу, специфіки його формування і використання на рівні громад;
- формування системи показників аналізу людського потенціалу територіальної громади за демографічним, інтелектуально-трудоим, соціально-управлінським, соціально-економічним, соціально-інфраструктурним та культурним складниками;
- апробація методики оцінки людського потенціалу об'єднаних територіальних громад в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Реалізація реформи децентралізації актуалізує дослідження спроможності територіальних громад (правової, організаційної, фінансової) з погляду здатності самостійного вирішення питань місцевого значення [1]. Спроможність громади залежить від ефективності використання її ендегенного потенціалу. Ендегенний потенціал є складною та актуальною дослідницькою категорією, яка має тривалу історію використання в державно-управлінській плановій документації України. Зокрема, у Методичних рекомендаціях щодо формування регіональних стратегій розвитку, затверджених ще 2002 р., зазначено, що проект регіональної стратегії розвитку має містити характеристику конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку регіону; розроблення стратегічного плану розвитку здійснюється на основі діагнозу стартових умов шляхом аналізу SWOT, у тому числі аналізу екзогенних та ендегенних чинників [2].

Ендегенний потенціал за своєю сутністю слід відрізнити від внутрішнього. Його детермінують не

лише внутрішні ресурси громади, а й їх використання з відображенням на зміні стану й якості самого потенціалу [3, с. 270].

Ендогенний потенціал громади визначають такі складники: економічний (виробничий, природно-ресурсний, підприємницький, організаційно-управлінський, інфраструктурний, інноваційний, науково-інформаційний потенціал), фінансовий (бюджетно-податковий, інвестиційний, потенціал реального сектору економіки, потенціал фінансово-кредитних установ, потенціал домогосподарств) і людський [4, с. 240].

Людський потенціал у загальному дискурсі відображає сукупність фізіологічних, соціопсихологічних, інтелектуально-трудова, соціально-стратифікаційних, етнокультурних можливостей суспільства, що можуть бути використані вже або в найближчому майбутньому та реалізуються в середовищі, що забезпечує їхній розвиток (відтворення, нагромадження, якісне використання). Людський потенціал відображає минуле, тобто є сукупністю властивостей, нагромаджених людською економічною системою у процесі її становлення, та зумовлює її можливості щодо функціонування і розвитку [5, с. 277].

Людський потенціал охоплює сучасні наукові погляди на можливості людини і держави з погляду їх наближення до гармонійного розвитку [6, с. 15]. Він характеризує новий ступінь у розвитку людини, коли поряд із виробничими можливостями дедалі зростаючу роль відіграють інтелектуальні, соціальні, психологічні та культурні якості [7, с. 188].

Людський потенціал тісно пов'язаний за змістом, практикою формування і використання з людським капіталом та людським розвитком. Людський капітал формується внаслідок капіталізації людського потенціалу. Це підтверджують провідні вчені-економісти: методологічною базою аналізу процесів відтворення людського потенціалу найчастіше виступає теорія людського капіталу, яка концентрується навколо розвитку людини, орієнтованого

на потреби суспільного виробництва, досліджує вдосконалення людини як чинника виробництва [8, с. 40]; капіталізація людського потенціалу є процесом накопичення і зростання вартості людського капіталу [9, с. 70; 10]. Капіталізація людського потенціалу стосується всіх його складників: фізіологічного, що відображає стан здоров'я – фізичного і психічного; психологічного, що відображає особистісні характеристики, набуті особою, – організованості, стресостійкості, моральності, адаптивності, активності і т. д.; інтелектуального, що відображає генетично закладені здібності людини, рівень їх використання і розвитку; освітньо-кваліфікаційного, що відображає рівень здобутих (утрачених) знань і кваліфікації; соціального, що відображає нові соціальні контакти (символічне поле зв'язків); культурного, що відображає прийняття і збереження цінностей, норм, традицій.

Людський потенціал є потужною детермінантою спроможності територіальної громади. Це підтверджує його змістовність та складники оцінки, про що буде йтися нижче (рис. 1).

Людський потенціал територіальної громади як сукупність зазначених властивостей формує населення, яке: постійно проживає в межах громади незалежно від місця працевлаштування (навчання); регулярно перебуває поза межами громади, однак періодично повертається, здійснює різні інвестування в місцеву економіку (допомога рідним, закупівлі, вкладення в місцевий бізнес тощо); тимчасово перебуває на території громади, працевлаштоване (навчається) тут та може залишитися надалі.

Прикладні особливості дослідження людського потенціалу громади дають змогу розкрити методику його оцінки на рівні ОТГ. Використання відповідної методики утруднене початковістю формування статистичної бази аналізу ОТГ в Україні. Разом із тим це перспективний напрям наукових досліджень. Нині проводяться соціологічні (експертні) опитування на рівні Міністерства регіонального розвитку, будівни-

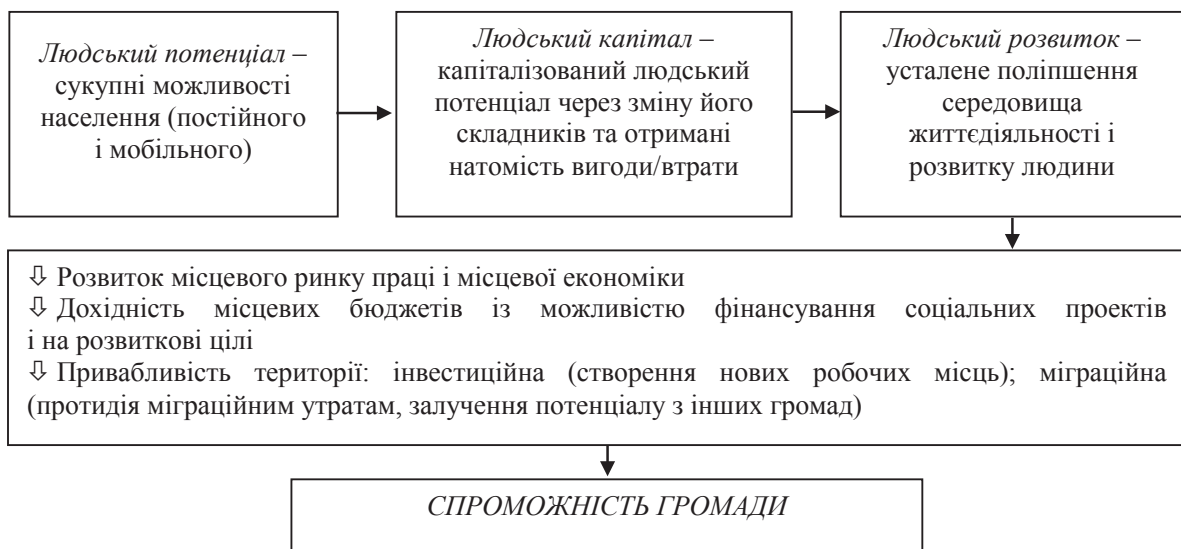

Рис. 1. Людський потенціал у забезпеченні спроможності територіальної громади

Джерело: складено авторами

цтва та житлово-комунального господарства України в рамках реалізації Програми Ради Європи «Децентралізація і реформа місцевого самоврядування в Україні». Їхні результати, дані місцевих бюджетів, деякі показники із сайту «Децентралізація в Україні» дають змогу відібрати індикатори, аналіз яких виявляє поточний стан, проблеми і перспективи використання людського потенціалу громад.

Оцінювання людського потенціалу ОТГ слід здійснювати за демографічним, інтелектуально-трудова, соціально-управлінським, соціально-економічним, соціально-інфраструктурним і культурним складниками. Кожен складник розкриває певні можливості громади, які є сформованими і набутими. Більшість із них може бути мобілізованою у короткому періоді часу. Питання у кваліфікації управлінських кадрів та їх активності щодо залучення додаткових ресурсів для використання ендогенного потенціалу (табл. 1).

Оцінка людського потенціалу ОТГ передбачає використання індексного методу. Нижче наведено загальний методичний хід розрахунків інтегрального індексу людського потенціалу ОТГ:

1. Здійснено розподіл показників (табл. 1) на стабілізатори і дестабілізатори. Для стандартизованих значень стимуляторів використано формулу:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \min(x)}{\max(x) - \min(x)} \quad (1)$$

Для дестимуляторів формула набуде такого вигляду:

$$z_{ij} = \frac{\max(x) - x_{ij}}{\max(x) - \min(x)}, \quad (2)$$

де z_{ij} – стандартизовані показники, x_{ij} – фактичний показник.

2. Часткові показники визначено за формулою:

$$I_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n z_{ij}, \quad (3)$$

де z_{ij} – стандартизовані показники по кожній ОТГ, z_{ij} – кількість показників.

3. Загальний інтегральний індекс розраховувався за формулою:

$$I = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n I_i} \quad (4)$$

Таблиця 1

Показники оцінки людського потенціалу територіальних громад в Україні

№ з/п	ПОКАЗНИКИ
<i>Демографічний складник</i>	
1	Чисельність зареєстрованого населення, осіб; різниця між зареєстрованим і фактично проживаючим населенням, осіб; демовідтворення за останні 5 років (втрати, приріст), %; чисельність домогосподарств, одиниць; частка осіб пенсійного віку (старше 60 років), %; частка молоді до 15 років, %; природний приріст населення, осіб; щільність населення, осіб/км кв.
<i>Інтелектуально-трудова складник</i>	
2	Чисельність економічно активного населення, осіб; чисельність зайнятих, осіб; чисельність самозайнятих, осіб; чисельність безробітних, осіб; чисельність осіб, які перебувають за кордоном (мігрантів), осіб; кількість робочих місць суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність в ОТГ, одиниць; середньомісячна заробітна плата працівників, зайнятих на суб'єктах господарювання, що здійснюють діяльність в ОТГ, грн
<i>Соціально-управлінський складник</i>	
3	Чисельність співробітників в апараті ради ОТГ, осіб; зміна чисельності співробітників в апараті ради ОТГ з моменту створення, %; середньомісячна заробітна плата працівників, зайнятих в апараті ради ОТГ, грн; кількість проектів міжмуніципального співробітництва, одиниць; кількість проектів транскордонного, міжнародного співробітництва, одиниць; кількість планових зустрічей керівництва ОТГ із представниками бізнесу, раз на рік
<i>Соціально-економічний складник</i>	
4	Наявний дохід у розрахунку на одного жителя, грн; частка осіб, які потребують соціального захисту, %; частка осіб, які отримують субсидії, %; чисельність суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність в ОТГ, одиниць; чисельність ФОП, що здійснюють діяльність в ОТГ, одиниць; кількість специфічних просторових утворень для підтримки бізнесу (бізнес-інкубаторів, індустриальних парків тощо), одиниць
<i>Соціально-інфраструктурний складник</i>	
5	Кількість дошкільних навчальних закладів, одиниць; кількість загальноосвітніх навчальних закладів, одиниць; кількість професійно-технічних навчальних закладів, одиниць; кількість закладів вищої освіти, одиниць; кількість закладів охорони здоров'я (приймальні сімейних лікарів, фельдшерсько-акушерські пункти, амбулаторії, лікарні), одиниць; кількість закладів торгівлі (підакцизними товарами), одиниць; наявність ЦНАП на території громади або рішення про відкриття цього року, одиниць; наявність відділення поліції на території громади або рішення про відкриття цього року, одиниць; наявність пожежної бригади або рішення про відкриття цього року, одиниць; частка домогосподарств, підключених до побутового газопроводу, %; частка домогосподарств, підключених до централізованої системи водопостачання, %; довжина доріг із твердим покриттям, км/км кв площі
<i>Культурний складник</i>	
6	Кількість закладів культури (театрів, концертних приміщень, музеїв), одиниць; кількість мистецьких шкіл (музичних, художніх, хореографічних тощо), одиниць; кількість спортивних споруд, одиниць; кількість виставкових заходів і ярмарок на території ОТГ, одиниць на рік; кількість молодіжних центрів, які функціонують на території ОТГ, одиниць

Джерело: складено авторами

Практична апробація даної методики обмежена наявністю відповідної інформаційної бази, особливо в динаміці. Виходячи з наявних показників, отриманих із результатів соціологічних обстежень та інформаційних запитів, було розраховано часткові та інтегральний індекс людського потенціалу на прикладі декількох ОТГ. Результати представлено в табл. 2.

Практичне значення методики полягає у можливості рейтингування ОТГ за показниками людського потенціалу. Для виявлення можливостей ОТГ у більш ефективному використанні людського потенціалу з погляду забезпечення їх спроможності необхідно звернути увагу на розриви між частковими індексами, зокрема демографічним (рис. 2).

Для тих ОТГ, де індекс демографічного складника є вищим за інші, особливо інтелектуально-трудова і соціально-економічний, підтверджується неефективне використання демографічного потенціалу зі стратегічною безперспективністю розвитку громади. Розриви із соціально-інфраструктурним складником підтверджують труднощі в організації сприятливого середовища проживання та є серйозним стимулято-

ром утрат людського потенціалу внаслідок міграції, особливо молоді.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, людський потенціал територіальної громади є складною оціночною категорією. Наукові дослідження різних питань використання ендogenous потенціалу ОТГ в Україні лише починаються. Важливо сформувати належні методичні підходи до оцінки спроможності територіальних громад, яка залежить від ефективності використання ними ендogenous потенціалу. Ключовим його складником є людський потенціал, який в умовах високої міграційної активності населення України є особливим стратегічним ресурсом подальшого розвитку громад. Наявність кадрів в апараті управлінських структур, ініціації бізнесу і самозайнятості є рушіями збереження громад. У наступних публікаціях буде здійснено подальшу апробацію методики оцінки людського потенціалу для більшої кількості ОТГ в Україні та формулювання рекомендацій із приводу долання внутрішньоструктурних потенційних розривів.

Таблиця 2

Результати розрахунків інтегрального індексу людського потенціалу на прикладі деяких ОТГ в Україні, 2018 р.

Розрахункові показники	Устилузька ОТГ (Волинська обл.)	Голобська ОТГ (Волинська обл.)	Висоцька ОТГ (Рівненська обл.)	Городницька ОТГ (Житомирська обл.)
Демографічна складова	0,38	0,65	0,33	0,41
Інтелектуально-трудова складова	0,76	0,54	0,40	0,31
Соціально-управлінський складова	0,33	0,48	0,39	0,13
Соціально-економічний складова	0,47	0,41	0,47	0,27
Соціально-інфраструктурний складова	0,31	0,12	0,01	0,07
Культурний складова	0,43	0,29	0,30	0,32
Інтегральний індекс	0,43	0,37	0,22	0,21

Джерело: розраховано авторами

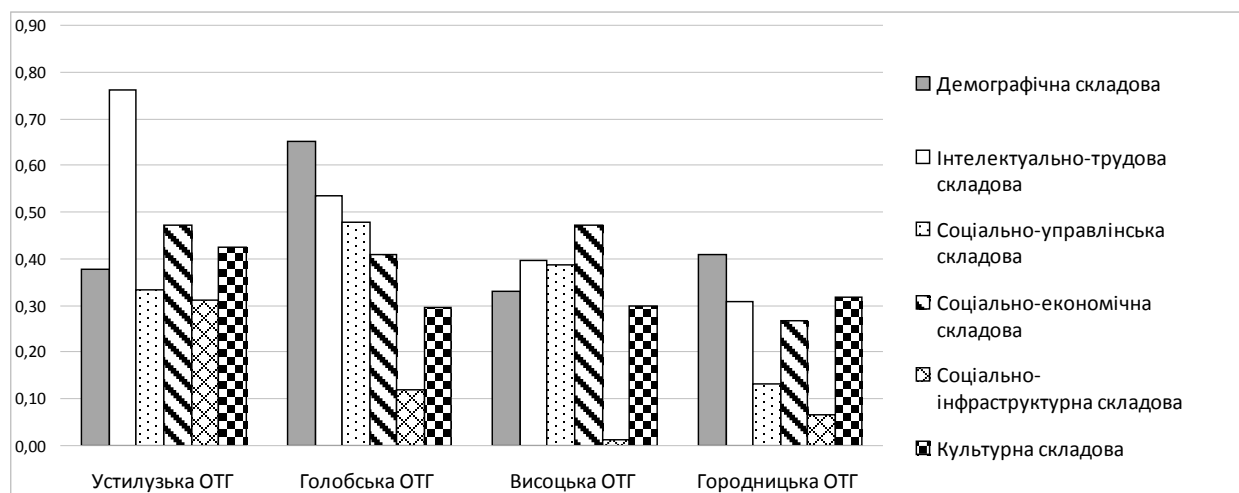

Рис. 2. Результати розрахунків часткових індексів людського потенціалу на прикладі деяких ОТГ в Україні, 2018 р.

Джерело: розраховано авторами

Бібліографічний список:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 333-р від 01.04.2014. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 24.05.2019).
2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку : Наказ Міністерства економіки та питань європейської інтеграції України № 224 від 29.07.2002. URL: www.rv.gov.ua/sites/new/data/upload/photo/REGrozv.doc (дата звернення: 24.05.2019).
3. Біль М.М., Лещух І.В., Попадинець Н.М. Наукові засади дослідження ендогенного потенціалу територіальних громад. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 26. С. 267–274.
4. Лещух І.В., Біль М.М., Попадинець Н.М. Ендогенний потенціал територіальної громади: зміст і структура. *Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 28 листопада 2018 р. Львів : Львівський інститут МАУП, 2018. С. 236–241.
5. Стефанишин О.В. Людський потенціал ринкової економіки України. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2006. Вип. 16.1. С. 276–284.
6. Скиба С.А. Роль людського потенціалу в креативній економіці. *Економіка і регіон*. 2014. № 6. С. 15–20.
7. Яковенко Р.В. Людський капітал та людський потенціал. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2013. Вип. 24. С. 186–193.
8. Гузенко Г.М. Людський потенціал: сутність та пріоритетні напрямки розвитку в Україні. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Економіка*. 2010. № 10. С. 30–41.
9. Дерій Ж.В. Механізм капіталізації людського потенціалу: складові та їх взаємодія. *Економічний простір*. 2013. № 79. С. 69–77.
10. Людський потенціал: механізми збереження та розвитку : монографія / О.Ф. Новікова та ін. ; НАН України. Ін-т економіки пром-ті. Донецьк, 2008. 468 с.
2. Pro zatverdzhennja Metodychnykh rekomendacij shhodo formuvannja reghionalnykh strategij rozvytku [On Approval of Methodological Recommendations on the Formation of Regional Development Strategies]. Nakaz Ministerstva ekonomiky ta pytanj jevropejskoji integraciji Ukrainy № 224 29.07.2002. Available at: www.rv.gov.ua/sites/new/data/upload/photo/REGrozv.doc (accessed 24 May 2019)
3. Bil M.M., Leshhukh I.V., Popadynecj N.M. (2108). Naukovi zasady doslidzhennja endoghennogho potencialu terytorialnykh ghromad [Scientific fundamentals of the study of the endogenous potential of territorial communities]. *Infrastruktura rynku* [Market infrastructure]. Vol. 26. pp. 267–274 (in Ukrainian).
4. Leshhukh I.V., Bilj M.M., Popadynecj N.M. (2018). Endoghennyj potencial terytorialnoji ghromady: zmist i struktura [Endogenous potential of a territorial community: content and structure]. *Proceedings of Actual problems of economy and management in a systemic crisis: the International scientific and practical Internet conference* (Ukraine, Lviv, 28.11.2018), Lviv, Lvivskij instytut MAUP, pp. 236–241 (in Ukrainian).
5. Stefanyshyn O.V. (2006). Ljuds'kyj potencial rynkovoji ekonomiky Ukrainy [Human potential of the market economy of Ukraine]. *Naukovyj visnyk Nacionaljnogho lisotekhnichnogho universytetu Ukrainy*. Vol. 16.1. pp. 276–284 (in Ukrainian).
6. Skyba S.A. (2014). Rolj ljuds'kogho potencialu v kreatyvniij ekonomici [The Role of Human Potential in a Creative Economy]. *Ekonomika i reghion*. no. 6. pp. 15–20 (in Ukrainian).
7. Jakovenko R.V. (2013). Ljuds'kyj kapital ta ljuds'kyj potencial [Human capital and human potential]. *Naukovi praci Kirovohrads'kogho nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu. Ekonomichni nauky*. Vol. 24. pp. 186–193 (in Ukrainian).
8. Ghuzenko G.M. (2010). Ljuds'kyj potencial: sutnistj ta pryoritetni naprjamky rozvytku v Ukraini [Human potential: the essence and priority directions of development in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh pracj Kharkivskogho nacionaljnogho pedagoghichnogho universytetu imeni G.S. Skovorody. Ekonomika*. no. 10. pp. 30–41 (in Ukrainian).
9. Derij Zh.V. (2013). Mekhanizm kapitalizaciji ljuds'kogho potencialu: skladovi ta jikh vzajemodija [Mechanism of capitalization of human potential: components and their interaction]. *Ekonomichnyj prostir*. no 79. pp. 69–77.
10. Novikova O.F., Amosha O.I., Antonjuk V.P. Etc (2008). *Ljuds'kyj potencial: mekhanizmy zberezhennja ta rozvytku* [Human Potential: Mechanisms for Preservation and Development]. Doneck: NAN Ukrainy, In-t ekonomiky promsti (in Ukrainian).

References:

1. Pro skhvalennja Konceptciji reformuvannja miscevogho samovrjaduvannja ta terytorialnoji orghanizaciji vlady v Ukraini [On Approving the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine]. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy № 333-p 1.04.2014. Available at: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (accessed 24 May 2019)